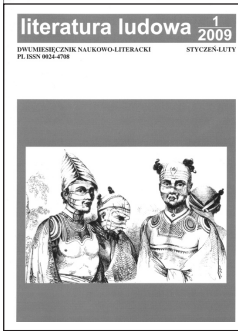

ОГЛЯДИ НАУКОВИХ ВИДАНЬ

Журнали, збірники

Literatura Ludowa: Dwumiesięcznik naukowo-literacki. – Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze; Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego, 2009. – № 1, 2, 3, 4-5, 6 (53).

Науково-літературний двомісячник «Literatura Ludowa» («Народна література») щороку виходить у шести номерах (№ 4-5 – спарений) за редакцією знаних польських учених-філологів: Йоланти Луговської, Єжи Бартмінського, Єжи Ястржембського, Пьотра Ковальського, Антоні Кучинського, Дороти Сімонідес, Роха Суліми. Кожен із номерів складається з двох рубрик – «Статті» та «Рецензії».

У першому номері двомісячника «Народна література» за 2009 р. у рубриці «Статті» вміщено такі наукові праці: Францішека М. Росінського «Традиція в первісному суспільстві»; Божени Ольшевської «Святі покровителі, пов'язані з природним та сільськогосподарським календарем, у прислів'ях і віршах-прислів'ях для дітей»; Галіни Кубіцької «Простір у демонічному хоррорі: місця, предмети, символи»; Катажини Смик «Ялиця в народному світогляді».

Францішек М. Росінський у статті «Традиція в первісному суспільстві» (С. 3-20) подає визначення терміну «традиція» та досліджує особливості передавання традиції. При цьому він підкреслює значення основних факторів, а саме: мови (усної мови, особливо міфологічної та сакральної); абстрактного мислення разом із ефектом загостреної чуттєвості; процесу взаємозбагачення, так і процес нівелювання традиційних цінностей). У процесі формування традиції головну роль відіграють релігійні вірування, етичні принципи та міфологічний світогляд. Спільна традиція тубільців у різних сферах життя великою мірою виступає

гарантом єдності відповідної громади, зміцнює їхнє відчуття походження (фактичне чи уявлене) від одного предка і дозволяє відчувати відокремленість від «інших, чужих». У свою чергу міф як оповідь про святу історію, що відбулася на початку часу, є сакральним елементом кожної первісної спільноти. Ритуали є центром зацікавлення релігійного життя тубільців. Передача молодому поколінню традиції у первісних суспільствах зазвичай відбувається з раннього віку (навіть маленькі діти беруть участь в урочистих подіях), часто через наслідування поведінки старших, участь в релігійних і культових обрядах. Особливо велику увагу звертають на тих, хто в майбутньому має виконувати роль шамана, чарівника, мага – вони повинні пройти довготривалий, часто багаторічний період втаємничення у вірування, погляди, обряди шаманського мистецтва. Отже, у первісних громадах, зазначає автор, можна спостерігати особливо шанобливе ставлення до традиції, яка великою мірою могла впливати на життя чи смерть людини, на прихильність надприродних сил чи помсту злих духів.

Божена Ольшевська у публікації «Святі покровителі, пов'язані з природним та сільськогосподарським календарем у прислів'ях та віршах-прислів'ях для дітей» (С. 21-30) підкреслює важливу роль прислів'я як дидактичної допомоги у процесі виховання та навчання, а особливо у вивченні рідної мови, стилістики та риторики. Найпопулярнішими для малих читачів є календарні прислів'я про погоду та зміну пір року, а також сільськогосподарські прислів'я, пов'язані з польовими та домашніми роботами. Ці прислів'я мають виразне сільськогосподарське походження і стосуються циклічних змін у природі, а таке сприйняття часу є найбільш прийнятним для дітей. Героями цих прислів'їв є насамперед святі, адже з ними люди пов'язували метеорологічні прогнози та плани на майбутнє. Полегшим варіантом для дітей є вірші-прислів'я. Прикладом може слугувати збірка «Святий рочок у прислів'ях» Ганни Каджинської та Ванди Качинської. У цій книзі згідно з християнською міфологією та сільською традицією, кортеж святих відкриває святий Лаврентій, який благословляє урожай, а закриває свята Анна – в

образі сивої бабусі, яка ретельно доглядає за кожним колоском збіжжя. Улюбленцями дітей є святий Миколай і святий Григорій; перший – завдяки звичаю дарувати подарунки, а другий – більш знаний для учнівської молоді, оскільки 12 березня святкували день школи і діти урочистою ходою та співом славили свого покровителя. Календарні прислів'я, де головним героєм є постать святого, упрваджують дітей у світ християнської та народної культури, знайомлять їх із феноменом народної релігійності.

Галіна Кубицька у науковій праці «Простір у демонічному хоррорі: місця, предмети, символи» (С. 31–42) під демонічним хоррором (термін польської дослідниці Анни Гемри) розуміє різновид хоррору (жаху), який походить з окультних романів. У демонічному хоррорі просторова модель є певною мірою непомітною, оскільки в цьому жанрі реалізується завдання раціоналізації подій і маскування їхньої неправдоподібності. Так звана «видимість нормальності» проявляється на початку творення мікросвіту героїв: довколишній світ, на перший погляд, здається повністю нормальним, як наприклад у романі «Дитина Розмарі» Айрі Левіна чи «Екзорцист» Вільяма Пітера Блатті: дія відбувається у міщанських будинках, де люди живуть цілком спокійно і щасливо. Однак у цей досконалий світ починає повільно входити тривога та непевність, коли читач дізнається, що герої винаймають будинки, які мають незрозумілі таємниці. Навколо помешкання з'являється характерна готична аура: старі кам'яні сходи, тяжка архітектура, дивні маскарони, проникливий холод, скрип дверей і голоси. Будинок стає центром, із якого все бере свій початок і до якого все повертається – місцем культу, святинею диявола. Йдеться про специфічний простір, протилежний до святини Бога. Варто підкреслити, що місце культу – будинок, ліс чи печера, завжди розташовані десь на околиці, у тіні, щоб приховати похмуру правду про слуг диявола. Зображений світ складається з людського простору і пекельного, демонського, при цьому особливу роль відіграє межовий елемент: брама до пекла, дзеркало, мур.

Дослідження Катерини Смик «Ялиця в народному світогляді» (С. 43–55) присвячено аналізу образу ялиці в текстах польського фольклору, а також застосування ялиці в традиційних звичаях та обрядах, магічних практиках і народній медицині. Авторка звертає увагу, що ялиця має два ширші значення: дерева життя (виступає передусім у родинних обрядах та звичаях, а також у магічних ритуалах; із цим значенням пов'язаний мотив кохання) та космічного дерева (з'являється в новорічних

колядах, легендах, віруваннях; спостерігаємо тісний зв'язок зі сферою *sacrum*).

Друга рубрика номера журналу складається з трьох рецензій. У першій із них «У бік антропології слова» на книгу «Етнографія місцевих значень. Монографія місцевої спільноти околиць Дзевенішек у віленському краї» / За ред. Лукаша Смирського» (Варшава, 2005. – 281 с.) Ганна Спихальська-Вашек проаналізувала колективну монографію, що присвячена розповідям і релігійно-магічним практикам із віленського краю, які висвітлюють культурний аспект життя сільського населення польського походження. Конрад Гурни у рецензії «Сучасні страхи» на видання «Чого ми боїмося? / За ред. В. Павлючука і С. Загорського» (Ломжа, 2008. – 371 с.) зазначає, що в цій монографії висвітлено різні прояви цивілізаційного страху у сучасному суспільстві, зокрема: апокаліптичний страх, страх перед смертю, катастрофами, агресією, несправедливістю, відчуженням. Малгожата Лобоз у рецензії «Лицем на Захід. Дослідження буднів на засланні» на книгу Катажини Кость «Живі у спогадах. Досвід смерті у розповідях польських засланців в СРСР (в 1940–1946 роках)» (Вроцлав, 2008. – 274 с.) акцентує увагу, що у праці дослідниці детально описано умови життя і стан здоров'я засланців, повільну агонію смерті в умовах тоталітарного режиму, а також вплив релігійності на можливості виживання цих людей.

До другого номера двомісячника «Literatura Ludowa» за 2009 р. до першої рубрики увійшли наступні статті: Міхала Глушковського «Власний образ мешканців Вершини – польського села в Сибіру на фоні історії їхньої місцевості. На підставі писаних текстів та усних спогадів мешканців Вершини»; Ксенії Олькуш «“Дуже смішно” або приручене страхіття в циклі про Якуба Вендровича Анджея Піліпока»; Марціна Якубчика «Творення словом або мовна магія в текстах фольклору (на матеріалі з Підкарпаття)»; Роберта Пьотровського «Чорт в комині. Мотив тісноти і замкненості в контексті демонічних епіфаній».

Міхал Глушковський у статті «Власний образ мешканців Вершини – польського села в Сибіру на фоні історії їхньої місцевості. На підставі писаних текстів та усних спогадів мешканців Вершини» (С. 3–17) досліджує стан польського діалекту мешканців села Вершина, яке знаходиться за 130 км на північ від Іркутська. Учасники діалектичної експедиційної групи з Університету Миколи Коперніка в Торуні упродовж липня та серпня 2008 р. збирали різний мовний і соціолінгвістичний матеріал, тексти релігійних та народних пісень, фотографічні відомості місцевого цвинтаря. Історію села Вершина можна поділити на три основні етапи: 1) пері-

од поселення польського населення і творення «малої Польщі»; 2) період колективізації та русифікації з 1930 р.; 3) з кінця 1980 рр. повернення до власної ідентичності, впровадження польської мови до шкіл і відновлення костелу. На сучасному етапі старші мешканці Вершини спілкуються польською, натомість серед молодого покоління трапляються навіть випадки незначного розуміння польської мови. Однак місцеві жителі намагаються зберігати свою ідентичність і чітко усвідомлюють своє польське походження, хоча процес радянської та русифікації справив великий вплив на нівелювання їхньої самосвідомості.

Ксенія Олькуш у публікації «*Дуже смішно*» або *приручене страхіття в циклі про Якуба Вендровича Анджея Піліпока* (С. 19–38) звертається до творчості Анджея Піліпока, сучасного польського письменника-фантаста, а саме до його популярного циклу (п'ять томів) про Якуба Вендровича, сільського екзорциста. Автор творить світ квазі-чудовиськ і протиставляє йому екзорциста-алкоголіка, екзорциста-дегенерата, який не завжди бачить важливість ситуації, рідко чимось переймається, нічого не боїться. Боротьба з силами зла відбувається ніби між іншим, сам Якуб полюбляє вишити, гонить самогон, має сварливий характер і схильність до садизму. Дійсність в оповіданнях А. Піліпока поділена на дві сфери: звичайну та надприродну. Ця друга є досить небезпечною, а Якуб відіграє при цьому важливе значення, адже він прагматично й безстрашно сприймає світ духів.

В оповіданні «Реприватизація» А. Піліпок іронічно малює мешканців села Леснов, які мріють лише про самозбагачення, а коли в їхньому оточенні з'являється граф-вампір Міхал Кокушев, то селяни його називають музикантом і гомосексуалістом, оскільки той одягнений за модою XIX ст. і має бліде лице і знищені зуби. Письменник зображає вампірів у гумористичному і сатиричному планах: це самозакохані істоти, переконані у власній вищості над загалом, часто суспільні паразити, дуже екзальтовані, із підвищеною сексуальною активністю. Значне місце у творчості А. Піліпока посідає образ вампірів-комуністів. Світ, представлений в оповіданні про Вендровича, показує негативні аспекти дійсності, однак завдяки принципу деформації цей світ стає прирученим, а Якуб у ньому грає роль супергероя, який підтверджує вічну істину про перемогу добра над злом.

Марцін Якубчик у науковій розвідці «*Творення словом або мовна магія в текстах фольклору (на матеріалі з Підкарпаття)*» (С. 39–46) зосереджує увагу на проблемі народної мовної магії та здійснює дослідження найважливіших ти-

пів магічних словесних ритуалів на матеріалі текстів із трьох сіл Низьких Бескидів. Ці мовні ритуали вчений поділяє на позитивні (благословення, добрі побажання) та негативні (прокляття). У статті проаналізовано давні магичні прокляття, народні замовляння, присяги, ритуали-благословення, слова весільних пісень. Згідно з давніми віруваннями, слово могло матеріалізуватися. Народне магічне слово мало рушійну силу: воно створювало позитивні цінності та ситуації або негативні.

Роберт Пьотровський у статті «*Чорт в комині. Мотив тісноти і замкненості в контексті демонічних епіфаній*» (С. 47–53) проаналізував мотив тісноти та замкненості у давніх народних віруваннях. Дім ізольовано від зовнішнього світу, однак, незважаючи на різного роду релігійно-магічні практики, у домашній затишок можуть втручатися надприродні сили. Згідно з віруваннями, упір переслідує насамперед власну сім'ю. Ворожі істоти потрапляли додому через шпари у дверях, щілини у вікнах, замкові щілини. Цю дорогу використовували і чорти. З'єднувальною ланкою між людським і демонічним світом був також димар.

Друга рубрика номеру журналу містить дві рецензії. *Іоланта Луговська* у відгуку «*Яніна Поразінська. Забута авторка чи «погано сприйнята» у сучасному літературному житті?*» на книгу Божени Ольшевської «І стома кіньми не дожене». Про життя і творчість Яніни Поразінської» (Ополе, 2007.– 417 с.) здійснила аналіз дослідження про забуту польську письменницю Яніну Поразінську, творчість якої глибоко пов'язана з народним фольклором і міфологією. *Малгожата Лобоз* у рецензії «*Нехай стіна з ангелів від спокус з'явиться!*» *Господня молитва в кількохсот версіях*» на видання «Отче наш – наш. Переклади, парафрази та інші літературні обробки Господньої молитви / Зібрав і опрацював Й. А. Хороши» (Вроцлав, 2008, – Т. I. – 1016 с.; Т. II. – 750 с.) підкреслює значення довголітньої праці дослідника Й. А. Хороши, який зібрав матеріали, що свідчать про різноманітність функціонування найпопулярнішої християнської молитви в польській літературній традиції.

Третій номер «Народної літератури» за 2009 р. складається з п'яти статей: Пьотра Ковальського «Одержимість і несамовитість у старопольській культурі»; Марціна Якубчика «Чи польські говірки говорять про безумство?»; Моніки Пьотровської та Роберта Пьотровського «Пісня про чудо у Вульці Дрожджевській»; Збігнева Лібера «Велике безсилля»; Малгожати Чапійки «Хибні стежки лабіринту. Вступ до просторового дослідження фігури»; Беати Валенцук-Дейнеки і Віолети Венерської «Акватичні фігури Ванди – у пошуку значень».

Пьотр Ковальський зазначає, що «Одержимість і несамовитість в старопольській культурі» (С. 3–14) була досить поширеним явищем. Дослідник наводить багато описів ритуалу вигнання демонів, проведення екзорцизмів над людьми, в яких вселився злий дух. Демон у тілі людини руйнує її стосунки з людьми і зовнішнім світом, оскільки вносить до розуму радикально іншу стихію, нелюдську, метафізичний антипорядок. Галл Анонім, автор найдавнішої польської хроніки, описує численні приклади безумства, божевілля, епілепсії – хвороб, які супроводжуються дивною, а навіть «дикою» поведінкою, небезпечною для оточення.

Марцін Якубчик, з'ясовуючи «Чи польські говірки говорять про безумство?» (С. 15–22), твердить, що немає однозначної відповіді на це запитання. У польських говірках значення слів безумство, безумець значно відрізняється від тих значень, які функціонують в літературній мові. На думку дослідника, у культурній свідомості мешканців села явище, пов'язане із безумством, божевіллям є свого роду табу і вживається не дуже часто. Наприклад, у регіоні Низьких Бескидів про безумців говорять таким чином: отупів або щось йому в голові повернулося/сталося. Проаналізований мовний матеріал вказує на те, що безумство може бути спричинене появою злих духів, надміром життєвих турбот, глибоким смутком, меланхолією. Описові конструкції, які використовують у говірках, ґрунтуються переважно на декількох словах-кліше, наприклад: голова, дурний, розум, почуття. Безумець постає, з одного боку, як дивак, з іншого – як небезпечна постать, яка становить небезпеку і якої треба уникати.

У спільній публікації Моніки Пьотровської та Роберта Пьотровського «Пісня про чудо у Вульці Дрожджевській» (С. 23–27) проаналізовано текст знайденої у парафіяльних хроніках пісні, яка походить з 1960 р., однак її традиція сягає XIX ст. Пісня розповідає про дивну появу Божої Матері, яка принесла благословення мешканцям села Вулька. Згідно з історичними відомостями, під час окупації в селі було знищено придорожно капличку, тому в післявоєнний період один із жителів, який хворів на епілепсію, вирішив відбудувати святе місце. Через декілька днів після ремонтних робіт на стіні каплички з'явився чіткий образ Діви Марії. Пісня поділена на дві частини: перша описує чудо появи Божої Матері, а в другій маємо справу з проханнями і молитвами, зверненими до Марії.

Збігнев Лібера у статті «Велике безсилля» (С. 29–34) висвітлює феномен народної медицини та наголошує на неодноразовості ставлення до цього явища. Для сучасної етнології та культурної антропології народна медицина є ма-

ніфестом космології, узагальненням міфологічних уявлень, народної анатомії, фізіології, психології та патології, народної кваліфікації хвороб. Дослідник проаналізував старі медичні посібники та етнографічні збірки, в яких йдеться про епілепсію. Ця хвороба вважалася найстрашнішою і доволі розповсюдженою (внаслідок родових травм, ударів мозку, отруєнь). Інші її назви це – «велике безсилля», «хвороба святого Віта», «божа воля», «недобра», «нечиста», «диявольська хвороба». Народна медицина вказує на зовнішні причини епілепсії: її спричиняє диявол, злий вітер, переляк, чари, порушення певних заборон вагітної жінкою та інші; значно рідше згадуються фізіологічні причини: надмір флегми і/або «злої крові», яка псує надлишок флегми, що витікає з мозку, отруєє серце, легені та інші частини тіла. Зважаючи на перелічені причини, для лікування епілепсії рекомендували: вливання крові крота, їжака, голуба, тварин, засуджених (у давній Польщі найдорожчою була кров незайманих дівчат, дорогою була кров засуджених відразу ж після виконання екекції, найдешевшою – євреїв), кровопускання (наприклад, у випадку першої атаки епілептика треба бити в лице, щоб носом пішла кров), шмарування кров'ю тварин уст, чола, лица, грудей хворого та інші.

Малгожата Чаніга у дослідженні «Хибні стежки лабіринту. Вступ до просторового дослідження фігури» (С. 35–43) проаналізувала міфологічний образ лабіринту, який є дуже специфічним простором і ніколи не залишається нейтральним, натомість завжди впливає на поведінку осіб, котрі там перебувають. Лабіринт є особливим різновидом дороги: має початок, який є вихідним пунктом, містить мотив переходу, викликає в людини почуття непевності, невизначеності, незапланованих перешкод, а отже почуття непереборного страху. Глибокий спокій з'являється вже тоді, коли постає проблема вибору між стежкою лабіринту, а згодом сумніви у правильності вибору. Дослідниця наводить різноманітні літературні інтерпретації образу Мінотавра і його поведінки в лабіринті. Доля Мінотавра – це абсолютна ізоляція та виключення зі спільноти, яка його відсторонила і засудила на самотнє страждання всередині закритого лабіринту, з якого неможливо втекти. Ситуація Мінотавра нагадує ситуацію божевільних людей, яких також закривали в замкненому просторі. Лабіринт є символічним втіленням життя в просторі, який ув'язнює, утискає, забирає свободу, а отже й впливає на поведінку особи, що перебуває в ньому.

У статті Беати Валенцюк-Дейнеки і Віолети Венерської «Акваічні фігури Ванди – у пошуку

значень» (С. 45–54) предметом аналізу є постать Ванди на підставі вибраних фольклорних і літературних текстів. Акваітичні фігури Ванди знайшли своє втілення в текстах польських романтиків і покоління Молодого Польщі. Константі Галчинський написав драматичний твір «День восьмий вересня 1831 року в Кракові», у якому присутня Ванда в образі фантастичної постаті, пророчої з'яви, богині-опікунки, що переймається долею народу. Поет-романтик зображає Ванду в незвичайному поетичному втіленні: з одного боку – месіанської ворожки національного визволення, з іншого ж – потопельниці. На акваітичний аспект Ванди вказує також Станіслав Виспянський в «Легенді І». Ванда для блага своїх близьких готова пожертвувати своїм життям і стати русалкою. Таким чином, для Ванди характерними є наступні риси: месіанізм, незайманість, відданість, схильність до самопожертви.

До другої рубрики вроцлавського періодичного видання ввійшли наступні рецензії: *Пьотра Ковальського «Спроба історичної антропології»* на книгу Ігоря Борковського «Сестра смерть. Комунікаційно-культурне дослідження похоронів Конгрегації Сестер Милосердя святого Кароля Боромеуша в Тшебниці (1855–2005)» (Вроцлав, 2008. – 323 с.), де наголошено на новаторському підході автора, який здійснив детальний аналіз текстів із життя законниць і на підставі записів, спогадів та описів показав танатологічний дискурс у релігійній спільноті; *Яна Кайфоша «“Слово і забава” або сілезійсько-цешинські діти під луною фольклориста»* на монографію Катажини Марцол «Слово і забава. Усна творчість дітей на польсько-чеському пограниччі» (Вроцлав, 2008. – 267 с.), у якій звернено увагу на цінність дослідження, у якому авторка опитала близько тисячі дітей віком від шести до дванадцяти років і порівняла стан дитячої творчості з обох боків кордону. Зосереджено увагу також на феномені цешинської Сілезії; підкреслено мовні, культурні, етнічні особливості її жителів та історичний контекст цього регіону Польщі.

У спареному четвертому - п'ятому номері двомісячника «Народна література» за 2009 р. вміщено дев'ять наукових статей: *Войцеха Кенджежавського «Усність і щоденність. Народна культура Середньовіччя в історіографії Арона Гуревича»*; *Ежи Крочака «Бруд і сміх. Схизматичські тайнства і звичаї за Касьяном Саковичем»*; *Роха Суліми «Незвичайні ситуації по відношенню до історичної змінності культурних моделей світу»*; *Барбари Коц «Сатанінські мотиви у «Вампірі» Владислава Станіслава Реймонта»*; *Агнешки Дилевської «Мотиви в легендах з польських і німецьких*

збірок познанської провінції (1815–1918)»; *Еви Серафін «Дивовижний світ казки Юзефа Ондруша»*; *Барбари Паб'ян «Між фольклором і масовою культурою. Мотив прощі в усному переданні Ченстоховського регіону»*; *Анни Друкалі «Фрістайл битви або культуротворча функція вербальних поєдинків»*, *Анни Г. Пьотровської «Міжнародні суперечки навколо феномену фламенко в історичній перспективі»*.

Войцеха Кенджежавський у статті «Усність і щоденність. Народна культура Середньовіччя в історіографії Арона Гуревича» (С. 3–18) аналізує дослідження відомого російського історика-медієвіста Арона Гуревича та американського культуролога та літературознавця Уолтера Онга. А. Гуревич, автор книги «Проблеми середньовічної народної культури», поставив перед собою нелегке завдання: висвітлити ментальність суспільних верств епохи Середньовіччя, які не мали технічних можливостей для збереження і передачі наступникам характерного для них образу світу. Для реалізації цієї мети дослідник відмовився від традиційної та абстрактної категорії «людина Середньовіччя» і висловив слушну думку, що використання цієї категорії означає схвалення чужого дискурсу, який має певною мірою ідеологічний контекст. А. Гуревич обрав метод прочитання знаних текстів і надання їм нової інтерпретації. Серед цих текстів можна виокремити декілька типів: книги-сповіді, життя святих, проповіді, розповіді про подорожі в потойбічний світ, видіння, оповіді про чудо тощо.

Предметом дослідження американського культуролога Уолтера Онга, зазначає *Войцех Кенджежавський*, є різниця між одним ментальним світом та іншим, поміж усною та рукописною передачею традиції. У книзі «Усність і писемність» вчений розглядає еволюційну модель розвитку культури, в якій перехід до наступного етапу зумовлений зміною на рівні розповсюдження техніки представлення мовної експресії. Уолтер Онг виділяє такі фази в культурній та комунікаційній еволюції: 1) первісна усна культура; 2) рукописна культура; 3) культура друку або типографічна; 4) культура вторинної усності. Як підкреслює автор, культура з домінантою усної форми комунікації значно відрізняється від культури, в якій знання алфавіту належить до елементарної компетенції її учасників.

Публікація *Ежи Крочака «Бруд і сміх. Схизматичські тайнства і звичаї за Касьяном Саковичем»* (С. 19–29) присвячена полемічному та сатиричному тексту К. Саковича «Еранorthosis або Перспектива» (1642, місце видання – Краків). Особливу увагу зосереджено на біографії К. Саковича, якого сучасники сприймали

як хамелеона або зрадника, оскільки спочатку він був ченцем, згодом став ректором Київської братської школи і завзято захищав православ'я. Потім перейшов до Любліна 1625 р., вступив до об'єднаної Церкви і став архимандритом у Дубному 1626–1639 рр., а наступного року перейшов на латинський обряд і вступив до ченців-августинців у Кракові. Автор «Eranorthosis або Перспектива» вмістив окрему передмову «До Читача релігії греко-руської», до якого він звертається ввічливо («благородний народе руський») і водночас із певним сарказмом («але маєш знати, дурню»). Письменник іронічно описує деякі літургійні обряди православної та уніатської церкви, зокрема свхаристичний запліснявілий хліб, скисле вино і брудні келихи. К. Сакович використовував жартівливий тон для ведення релігійної полеміки з церковними представниками.

Рох Суліма у дослідженні «Незвичайні ситуації по відношенню до історичної змінності культурних моделей світу» (С. 31–36) проаналізував категорію «надзвичайної ситуації» (НС) як різновид культурного досвіду і надав їй значення пізнавальної метафори. НС має різні трактування та сприйняття залежно від історичної епохи та типу суспільства. Так, наприклад, у середньовічній моделі світу НС інтерпретували за допомогою концепції «дива», «чуда». У сучасному світі НС може бути елементом суспільного творення дійсності. Це спостерігаємо у драматургічній концепції суспільного життя – театралізації, естетизації чи карнавалізації публічного простору.

Барбара Коц у статті «Сатанинські мотиви у Вампірі Владислава Станіслава Реймонта» (С. 37–44) зазначає, що роман «Вампір» (друкувався як новела «В туманах» в «Кур'єрі варшавським») спочатку не був сприйнятий польською критикою, яка констатувала факт нездорового зацікавлення сатанинською тематикою. Важливо звернути увагу на те, що в цей період особливого визнання здобув роман «Селяни» і великою популярністю користувався твір «Обіцяна земля». Несприйняття критикою цієї новели змусило автора змінити назву і текст, таким чином в 1911, потім в 1912 і 1914 рр. з'явився роман «Вампір», який зацікавив читачів. У романі описано спіритуалістичні практики та магію. Події відбуваються в Лондоні на міжнародній конференції (європейська секція) «Теософське суспільство», на якій виступає відомий індус Магатма-Гуру, професори з Етон ті інші. Кульмінаційним пунктом роману є сходження героя до безодні Бафомета або диявола у присутності супровідниці – золотоволосої міс Дейзі. У романі «Вампір» домінує міфологізація світу, близька

до поетики символізму, якої досягнуто за допомогою сугестії та образності.

Агнешка Дилевська аналізуючи «Мотиви в легендах з польських і німецьких збірок познанської провінції (1815–1918)» (С. 45–52), виділила групи мотивів, які: 1) виступають з однаковою частотою в легендах із польських і німецьких збірок, а саме: заснування місцевості та походження назв; знищені села, міста та церкви; елементи пейзажу; визначні місцеві особистості; період шведських воєн; сховані скарби; чарівниці, духи, вампіри, демони; хвороби та епідемії в познанській провінції; 2) активно виступають у текстах німецьких збірок, натомість у польських – дуже рідко: втоплені дзвони; архітектурні особливості познанської провінції; легенди про вбивць; легенди про історію роду та його представників; період наполеонівських воєн у познанській провінції; люди з надприродними вміннями; польові демони; вільні духи та демони; особливі риси та характеристики рослин і тварин; легенди про покійників; спляче військо; 3) є типовими для німецьких збірок, тобто: мотиви, що походять із німецької культури: про польські повстання 1830, 1848 та 1963 рр.; єврейські мотиви.

Стаття Еви Серафін «Дивовижний світ казки Юзефа Ондруша» (С. 53–61) присвячена фольклорно-етнографічній діяльності Юзефа Ондруша, зокрема збірці казок «Дивовижний хліб», яку опрацював польський етнограф. Юзеф Ондруш перекладав діалекти на літературну мову, зберігаючи при цьому регіональний колорит мови в окремих словах або діалогах. Етнограф часто додавав авторський коментар, таким чином розширюючи первісний текст. Тому збірка «Дивовижний хліб» стала вдалим прикладом «перекладу» та доступності традиційних текстів для молодого читача.

У науковій розвідці Барбари Паб'ян «Між фольклором і масовою культурою. Мотив праці в усному переданні Ченстоховського регіону» (С. 63–72) зазначено, що здійснене дослідження в Ченстоховському регіоні підтверджує тезу про неможливість нівелювання специфіки народного сприйняття світу навіть у контексті еволюційного динамізму змін. У сучасному урбанізованому суспільстві зі швидкою передачею інформації та технологічним розвитком виразнішою стає людська потреба повернення до традицій, які є втіленням вічних цінностей. Дослідниця описує особливу форму родинних звичаїв у селі Косцелец. Згідно з усним переказом, колись тут був поширеним звичай дарувати новонародженим дітям чоловічої статі дерев'яну пращу, яку клали біля подушки разом із грішми та іконкою. Пращю користувалися юнаки, які відбивали залицяльників

з інших місцевостей. Як підкреслює Барбара Паб'ян, лише старші жителі села пам'ятають про розбудовані форми звичаїв, пов'язаних із працею, однак і досі поширеним є вірування в те, що працю варто носити з собою і що вона мала особливе ритуальне значення.

Предметом дослідження статті Анни Друкалі «Фрістайл-битви або культуротворча функція вербальних поєдинків» (С. 73-89) є явище freestyle battles, тобто поєдинків на слова, найчастіше римованих, що мають на меті вивести супротивника з рівноваги і забезпечити собі перемогу завдяки схваленню згуртованої групи глядачів. Цей феномен асоціюється з афроамериканською хіп-хоп-культурою та її різновидами. Однак дослідниця звертає увагу на те, що цей феномен глибоко вкорінений у людській свідомості та виконує подібну роль у різних суспільствах: інтегрує громаду, забезпечує розвагу, інформує та пояснює довколишню дійсність, а також виконує виховально-дидактичну та політично-суспільну функцію; культивує регіональні та національні традиції.

У публікації Анни Г. Пьотровської «Міжнародні суперечки навколо феномену фламенко в історичній перспективі» (С. 91-97) висвітлено феномен фламенко та різноманітні теорії його походження і розвитку у працях дослідників XIX та XX ст. Як зазначає Анна Пьотровська, французький письменник Проспер Меріме ще в першій половині XIX ст. занотував особливості музики та танцю в андалузському регіоні Іспанії. Згодом інші мандрівники та шанувальники фламенко (англійський дослідник Джордж Борроу, угорський композитор Ференц Ліст та інші) вивчали феномен походження фламенко та причини його популярності.

Друга рубрика «Рецензії» складається з семи частин. Рох Суліма в рецензії «Професіоналізація антропологічної теорії. А що з фольклористикою?» на книгу Марціна Броцкого «Антропологія. Література - діалог - переклад» (Вроцлав, 2008. - 248 с.) звертає увагу на головне завдання книги - намагання обґрунтувати антропологічну теорію та встановити правила «професіоналізації» антропології, підкреслює значення цього дослідження і його методологічну цінність. Марек Павляк у рецензії «"Етнографія етнографії" або народознавчі мандрівки по Татарях» на монографію Яніни Радзішевської «Бібліотека оповіді. Образ татарських гуралів в польській літературі XIX століття» (Вроцлав, 2009. - 208 с.) називає «Бібліотеку оповіді» своєрідною інтертекстуальною мандрівкою серед міфологічних просторів Татар, в якій зустрічаємо вічного мешканця Татар - гурала (горянина). У дослідженні піддано критиці тексти етнографів і народознавців, в яких спотворено

образ гурала, як, наприклад, у творчості Северина Гоцинського, де описи мешканців Татар базувалися виключно на почутих історіях або прочитаних оповідях мандрівників, а не на особистому досвіді.

Кишиштоф Білінський у рецензії «В країні вампірів» на книгу Анни Гемри «Від готики до жаху. Вовкулак, вампір і монстр Франкенштайн у вибраних творах» (Вроцлав, 2008. - 425 с.) твердить, що дослідниця взяла на себе нелегке завдання висвітлити феномен літератури жаху та готичної літератури, проаналізувати різні дослідницькі школи, психологічне підґрунтя страху та вірувань в існування вампірів, вовкулаків та монстрів.

Кишиштоф Білінський у відгуку «Про літературу польсько-чеського пограниччя» на монографію Лібора Мартінека «Літературне життя на Заолжі. Вибрані проблеми» (Кельце, 2008. - 178 с.) підкреслює, що предметом дослідження вченого стала заолжанська література, яка позбавлена ідеологічних нашарувань, а отже вільна від національної, політичної, патріотичної заангажованості. Ця книга на відміну від попередніх досліджень - результат глибокого аналізу літературних явищ польсько-чеського пограниччя та феномену мультикультуралізму.

Францішек М. Росінський у рецензії «З східних кресів на Сибір» на книгу Анни Кубаяк «Креси і Сибір. Доля польських дітей» (Кшешовіце, 2009. - 132 с.) твердить, що, незважаючи на невеликий обсяг, це дослідження має важливе інформаційне, документальне та ілюстративне значення. Воно складається з трьох основних частин: перша присвячена історії східних кресів, друга - темі східних кресів у живопису та літературі, у третьому розділі авторка ставить питання про долю польських дітей та молоді на цих територіях.

Рецензія Францішека Росінського «Щорічне святкування в Польщі» присвячена книзі Януша Камоцького і Яцека Кубени «Польський обрядовий рік» (Краків, 2008, - 212 с.). У ній автор зазначає, що у зв'язку з інтенсивними економічними, суспільними та культурними змінами багато давніх звичаїв, обрядів, традицій втратили свою значущість і почали стиратися з пам'яті людей. У книзі «Польський обрядовий рік», що містить багаті ілюстрації, вдало опрацьовано матеріал про святкування найважливіших церковних урочистих заходів, які розглянуто в діахронному та синхронному зрізах.

Малгожата Лобоз у рецензії «"Я мріяв лише про тишу". У кабінеті Владислава Реймонта» на монографію Барбари Коц «Хроніка життя і творчості Владислава Реймонта» (Легніца, 2007. - 190 с.) підкреслює значення досліджен-

ня досвідченого історика літератури, глибокого знавця творчості Владислава Реймонта, авторки низки праць про лауреата Нобелівської премії. У книзі вміщено кореспонденцію польського письменника у хронологічному порядку, яка висвітлює нові факти його біографії та творчості.

Останній, шостий номер двомісячника «Literatura Ludowa» за 2009 р. складається із трьох статей: Славоміра Бобовського «Чужий – мій ближній. Культурний конфлікт у “Чорній сукні” Брюса Бересфорда і Брайана Мура»; Міхала Глушковського «Місце релігії і sacrum в житті старообрядців, які проживають у Польщі»; Божени Ольшевської «Сміху варте або про гумор у дитячій поезії та фольклорі».

У статті Славоміра Бобовського «Чужий – мій ближній. Культурний конфлікт у “Чорній сукні” Брюса Бересфорда і Брайана Мура» (С. 3–30) проаналізовано творчість австралійця Брюса Бересфорда «майстра кожного жанру», який у своїх фільмах ставить проблему конфлікту культур. У перших фільмах Бересфорда йдеться про знищення аборигенної цивілізації; фільм «Водій Міс Дейзі», що отримав чотири премії Оскар, також стосується проблеми конфлікту культур, адже його героями є стара освічена єврейка та простий неграмотний чорношкірий шофер. Однак найбільшого успіху здобула стрічка «Чорна сукня» – фільм про конфронтацію індіанців та білих. Славомір Бобовський зазначає, що в американському кінематографі індіанців протягом довгого часу зображали крізь призму стереотипів та упереджень. Лише у вестернах у період німого кіно індіанець мав позитивну характеристику, згодом ситуація змінилася: поширився стереотип злого та дикого індіанця. Перелом у сприйнятті відбувся в середині 70-х років ХХ ст., натомість одним із найкращих фільмів у контексті цієї проблеми стала стрічка «Чорна сукня» – екранізація роману канадського письменника Брайана Мура. Цей фільм вирізняється серед інших своєю сумлінністю та ретельністю у зображенні конфронтації між білими та індіанцями, а особливо постаті Іншого. Варто підкреслити, що іншими є також білі люди, зокрема в очах індіанців. У фільмі австралійського режисера немає типових для фільмів «про індіанців» спрощень, схематизації, прикрашання чи спотворення героїв, натомість одразу видно прагнення правди – історичної та, передусім, антропологічної.

Міхал Глушковський у публікації «Місце релігії і sacrum у житті старообрядців, які проживають в Польщі» (С. 31–46) досліджує історію заселення старообрядців на території Речі Посполитої і вказує основну причину їхнього переселення – релігійні утиски та гоніння. Почуття

відокремленості та ізоляції у польських старообрядців підсилювалося з огляду на суспільно-культурні та історичні фактори. Таким чином, збереження релігійних обрядів і традицій підносилося до сфери sacrum.

У дослідженні Божени Ольшевської «Сміху варте або про гумор у дитячій поезії та фольклорі» (С. 47–57) подано визначення терміну гумор та окреслено його місце у сучасній дитячій поезії. Божена Ольшевська звертає увагу на те, що особливого поширення в дитячій поезії ХХ ст. здобули вірші-скоромовки, різні вербальні ігри – фонетичні, словотворчі та ін. неологізми, травестійні фразеологізми, діалектна лексика.

До другої рубрики номера журналу увійшли рецензії. У першій із них – Даниеля Калиновського «Кашубознавство у періодиці» на видання «Acta Cassubiana» (1999–2008), проаналізовано періодичне видання наукового характеру, яке виходило друком протягом десяти років наприкінці ХХ ст. тиражем у п'ятсот екземплярів. Кожен номер журналу складається з таких частин: «Дослідження і матеріали», «Поморські аналізи та роздуми вчених», «Джерельні матеріали», «Рецензії і обговорення», «Наукова хроніка» і «Дія пам'яті». У рецензії Кишиштофа Красуського «З Галичини до Галілеї через Вроцлав» на книгу Анни Федербуш-Опгір «З Галичини до Галілеї. Історія мого життя» (Варшава, 2009. – 198 с.) висвітлено питання Голокосту та історію покоління, що прожило свою молодість у часи війни та нищення. Монографія Анни Федербуш-Опгір містить щоденникові записи та спогади передвоєнного і окупаційного Львова, Тернополья та їхніх околиць. Це згадки спочатку молодого безтурботної дівчини, а згодом – жертви полювання нацистів.

Підготувала Ірина ФРИС

Автореферати

Ярмоленко Н. М. Український усний героїчний епос: динаміка структурної парадигми. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2011.

Дисертацію присвячено дослідженню традиції та динаміки українського усного героїчного епосу як стадіальної, циклічної та парадигматичної системи. На матеріалі епічної та ліро-епічної традиції (казок, переказів, билин, дум, історичних, козацьких, рекрутських пісень тощо) реструктуровано стадії розвитку та з'ясовано сутнісні ознаки національного героїчного епосу й доведено, що